

УДК 316.7:165

ORCID ID 0000-0002-4028-6037

С. В. Янковський

КОНЦЕПЦІЯ ТА СТУДІЮВАННЯ КУЛЬТУРИ

У статті вводитьься аналогія епістемології культури. Вона демонструє специфічну політекономію наукових полів української гуманістики. Фактори, якими її визначено, варто шукати в царині конкуренції акторів наукового поля за першість у перерозподілі культурного капіталу, особливостей формування експертного поля в культурній сфері, а також успадкованих з підрадянської доби міфології «общечеловеческих ценностей». Її дискурс є засобом відтворення інтелектуального імперіалізму московсько-російської культури.

Впроваджуване конвенційне розуміння культури є ключем для виокремлення культурології в самостійне поле в науковому знанні. Беззаперечно, що українською гуманістикою були зроблені значні кроки у шляху ствердження культурології як самостійної академічної дисципліни. Маємо констатувати значний внесок вітчизняних науковців визначення місії університетської культурологічної освіти в Україні.

Загальною метою даної розвідки є виокремлення конвенційного розуміння концепції та студіювань культури. Відповідно до такого підходу, культура постає інфраструктурною єдністю трьох універсумів: універсуму переконань, універсуму застосування, символічного універсуму. Він відкриває перспективу емансипації студіювань культури або культурології в наукове поле, яке має вивільнитись із залишкового впливу підрадянської інтелектуальної традиції, привнесених з неї дискурсів «общечеловечества».

Конвенційне розуміння культури сприяє вивільненню її розуміння із ланцюжків її політичного, історичного, географічного ангажементу, дозволяє уникнути її розпорошення у розмаїтих дискурсах наукового поля гуманітарного і соціального знання, вчить сприймати та досліджувати культуру в інший спосіб, ніж це роблять історики, експерти в політичній сфері, філологи та лінгвісти тощо.

Ключові слова: *аналогія епістемології культури, нез'ясованість епістемологічної ситуації, політекономія наукових полів, епістемологія культури, конвенційне розуміння культури, ангажованість культурології*

DOI 10.34079/2226-2849-2022-12-24-137-148

Складність дослідження культури зумовлюється складністю рецепції самого феномену культури. Щоби продемонструвати специфіку цієї ситуації, введемо аналогію і назвемо її аналогією епістемології культури:

На основі приналежності концепції та студіювань культури та фундаментальної фізики до наукового поля (одразу зазначимо, що такий підхід наслідує ідею Кассіра про єдність природознавства та науки про культуру (Friedman, 2022) зробимо такий мисленевий експеримент: уявімо, що в умовах зростаючої проблематизації досліджень взаємодії елементарних часток виник запит на розширення обріїв природознавства. Внаслідок такої ситуації вчені отримали можливість презентувати філософські розмірковування про питання генезису, існування, розвитку всесвіту в якості наукових теорій механізмів взаємодії мікрооб'єктів матерії всесвіту. Саме таку ситуацію ми можемо назвати ситуацією епістемологічної невизначеності.

Ймовірно, що таке положення справ сприяло б розширенню горизонту наукових

описань (дескрипцій) фізичних властивостей природи. І, переконані, у такому випадку він охоплював би обрій від пояснень матерії всесвіту на атомному та субатомному рівнях до анімістичних переконань. Крім того, відсутність конвенціональної точки зору, а саме – визначень основоположних категорій (наприклад, простору), понятійно-категоріального апарату, використання символів тощо – мало б наслідком деформацію, спотворення наукових дескрипцій, спряло б використанню знань для цілеспрямованого введення в оману, поширенню помилкових потрактувань актуальності, поширювало б уявлення про різні види сумнівної причинності тощо. Тож, проваджена аналогія епістемології культури дозволяє зробити висновок припустити зв'язок між нез'ясованістю епістемологічної ситуації і деформацією наукового поля не тільки в галузі природознавства, а й культурології.

Гіпотезою нашої розвідки є пояснення зазначеної деформації конкуренцією акторів наукового поля гуманітарного і соціального знання за першість у перерозподілі культурного капіталу. Хоча наслідки такої конкуренції для культурології менш очевидні у порівнянні із змаганнями в політичних науках за право інтерпретувати дії влади, коли кожний з тих, хто розмірковує про політику отримує визнаний статус політолога або експерта із політичних питань, що відкриває шлях у зростанні активності актора в медійному полі. А визнання у медійному полі конвертується в культурний капітал, який обертається у фінансові переваги деяких акторів (зазвичай їх репрезентують політтехнологами). Таким чином, медійне поле являє собою сферу конвертації культурного капіталу на переваги визнання із розкриттям наступної трансфігурації надлишків культурного капіталу в фінансовий. Особливість перетворення здобутків студіювань культури або культурології на культурний капітал із можливістю подальшої медіатизації має довший цикл, ніж, так би мовити, перетворення дослідника або здобувача вищої освіти у галузі політичних наук на експерта, інтерпретатора, політичного технолога має менші цикли трансфігурації (це можна пояснити, насамперед, медійною природою дискурсів, тих кого називають політологами, а також тому, що освіта у галузі політичних наук не є необхідною умовою здобуття статусу політолога).

На наш погляд, по відношенню до експертів в сфері культури можна застосувати першого правила Мережі: Не вимовляй про культуру (в оригіналі: Do not talk about /b/) (Urban Dictionary, 2021). Проблему вважаємо в тому, що актор наукового поля студіювань культури має слідувати «віщунам». Їхнє коло утворюється тими, хто прагне керувати культурою, тими, хто запевнює інших у своїй здатності пророкувати наперед, що відбувалося, є та станеться в сфері культури, настирливо указує на прикмети культурного життя. Ці ролі із задоволенням виконують політики, блогери, музико...– / мистецтво...– / літературо...– ...–знавці, критики тощо. Отже не дивно, чому культура в інтелектуальному плані є мовчазною сферою, бо ті, хто її творять і досліджують мають засвідчувати й освідчувати те, що озвучується пророками від культури. Тому, емансипація культурології в науковому полі гуманітарного і соціального знання є одночасно емансипацією української гуманістики із ланцюжків її політичного, історичного, географічного ангажементу, насамперед, московсько-російським імперіалізмом.

Втім, крім окресленої вище політекономії наукових полів української гуманістики, маємо поглянути на проблему концептуалізації студіювань культури або культурології із боку епістемології. Вважаємо, що представлена аналогія епістемології культури дозволяє сформулювати цю проблему так: чому по відношенню до культури діє правило самоочевидності? В чому важливість цього питання? Продовжуючи розвивати аналогію епістемології культури, маємо нагадати, що науковий розвиток фізики не має своїм витоком інтерпретацію очевидних речей. Наукова фізика

розпочинається з Фалесового передбачення сонячного затемнення. Так само, і переорієнтація з магічного світосприймання астрології на наукове споглядання фізичних явищ започатковується не наочними спостереженнями змін на зоряному небі, а, наприклад, умінням довести, що світ ранішньої та вечірньої зірки тотожні, бо мають джерелом одне й те саме небесне світило. Як і сучасна наукова фізика розпочинається із виділення наукової мови натурфілософії із натурфілософських розмірковувань про природу. Очевидно, що в науковому полі студіювань культури або культурології виокремлення дослідження культури із розмаїтих спекуляцій і розмірковувань, рефлексій і розмислів про культуру не завершено. Вважаємо, що цей стан справ зазначено парадоксом самоочевидності або необґрунтованості культури.

Позначена невідповідність наукового і філософського бачення культури, а, відтак, відмінність прагнення збагнути культуру та стремління дослідити її криється, на наш погляд, у площині сприймання культури. Парадокс такий: кожний, хто досліджує культуру, розуміє та має відповідь на запитання: «Що таке культура?», – а, відтак, кожне *x*-дослідження розпочинається із *n*-визначення культури. І, якщо додати, що дослідження культури розсерджено між численними соціальними і гуманітарними теоріями, то, маємо констатувати, що сприймання, осмислення, інтерпретація культури розпорошується у розмаїтих дослідженнях соціальних, політичних, історичних наук тощо. Тому, актуальним вважаємо пошук концептуального підходу. Переконані, що такий уможливило універсалізм студіювання культури в науковому полі гуманітарного і соціального знання. І, розвиваючи ідею універсалізму студіювання культури, бекграунд якої позначено неокантіанськими течіями кінця дев'ятнадцятого початку двадцятого сторіччя, наполягаємо, що в науковому полі гуманітарного і соціального знання вирішення проблеми універсалізму студіювання культури проходить через теоретичне і практичне опрацювання методологічних принципів, якими визначаються основи конвенційного розуміння культури.

Складність проблеми конвенційного розуміння культури можна проілюструвати популярним серед науковців фактом 164-х визначень культури, що наводиться у колективній праці Альфреда Крєбера (Alfred Louis Kroeber) і Клайда Клакхона (Clyde Kluckhohn) із участю Альфреда Мейєра (Alfred George Meyer) (Kroeber & Kluckhohn, 1952, р. 149). При першому наближенні маємо констатувати, що визначення поняття культури потребує окремого науково-довідкового видання. І тому цілком зрозуміло пояснення Стенфордської енциклопедії з філософії починає виклад проблеми визначення культури із посилань на твердження, що загальновідомим надто широка і неоднозначна система поглядів, ідей, доказів (Lenard, 2020). Необхідність наукової дискусії щодо умов і можливості конвенційного розуміння культури зумовлюється як епістемологічними, так і праксеологічними факторами. Тож, якщо епістемологічний фактор є провідним у перерозподілах культурного капіталу, то у праксеологічній є визначальним для діяльнісного аспекту культури. У виформовуванні наукового поля студіювань культури рушійний чинник праксеології засвідчується впровадженням таких концептів як культуротворчість, культуротворення, культуруотворювальний тощо.

Проблеми концептуалізації та студіювань культури відігравали ключову роль у виокремленні культурології в самостійну галузь наукового знання. Хоча культурологія здобула свою самостійність і посіла чинне місце в науковому полі гуманітарного і соціального знання, тим не менш відлуння боротьби за визнання простежується і в сьогоденні. Репрезентація студіювань культури майже повністю перебуває під спудом історичистських дискурсів. А, відтак, простіше знайти відповіді на питання про значущість і роль досліджень культури через призму «історико-культурних» студіювань, аніж відшукати відповіді у таких тематичних напрямках як історія

національної культурології або історія культурології в Україні. Найбільший внесок у цю проблематику, на нашу думку, зробив Іван Дзюба у своїй концептуальній статті «Де що про культурологію в Україні» (Дзюба, 2009). Втім, на викладі матеріалу позначився той факт, що на момент появи статті, 2009 р., студіювання культури або культурологія в Україні ще перебували у процесі визнання з боку наукової спільноти. І голос видатного українського дисидента, суспільного діяча, поета та літератора був важливим внеском у становлення культурології, хоча припускаємо, що наголоси, які розставив І. Дзюба, були почуті в органічному, але, проте, досить обмеженому колі українських інтелектуалів, до того ж ймовірно, що деякі оцінки, які висловлює автор статті (вона, наголосимо, є своєрідним культурологічним маніфестом), сприймалися окремими читачами як нарікання на свою адресу. Втім, попри зазначені особливості привертає увагу актуальність окремих зауважень, зроблених на рахунок української гуманістики. Вони стосуються «російської закваски» та «русотяпства» її окремих представників. Джерелом такого способу розуміння культури є впроваджуваний через дискурс «общечеловечества». Носії цього розуміння – «общечеловеки». Автор статті «Де що про культурологію в Україні» висловлює одну з своїх ключових думок нашого часу та саме вона відіграє важливу роль в окресленні проблематики цієї розвідки: «...світи інших культур «общечеловеку» такі ж чужі і далекі, як і будь-якому русотяпу. Його свідомість зосереджена на відштовхуванні, а не на засвоєнні. На відштовхуванні від українства. А куди відштовхнеться, за що зачепиться, – то вже залежить від історичної, політичної, життєвської кон'юнктури.» (Дзюба, 2009). Особливо значення має ця розмаїтьє кон'юнктури, під якою, вважаємо, слід розуміти ангажованість епістемології наукового поля студіювань культури або культурології. Тож, сформулюємо основне питання: засвоєння яких елементів має сприяти концептуальній завершеності студіювань культури у науковому полі гуманітарного і соціального знання в Україні, щоби йти шляхом засвоєння методології та методів вивчення культури, а не через відштовхування від офіційно-санкціонованої традиції засобами підновлення «критик» та «історій» підрадянської доби, або ж відтворення дисидентства, яке так само репрезентує успадкованим від репресованих радянською владою практик мислення. Отже, виокремлення культурології у самостійну, неангажовану та неінструменталізовану, область інтелектуального досвіду, що становить невід'ємну складову української гуманістики.

Слід відзначити, що в українській культурології було зроблено великі кроки на шляху до її виформовування у самостійну наукову дисципліну. Особливу роль у її академічному становленні відіграли роботи Юлія Сабадаш, Олени Гончарової, Костянтина Кислюка, Олени Колесник, Олександра Кравченко, Тетяни Кривошея, Ірини Петрової, Ольги Смоліної, Олени Степанової, Вікторії Суковатої, Анатолія Щедрина (Сабадаш та ін., 2021). Як представнику наукової спільноти кафедри культурології Маріупольського державного університету, хотів би звернути на важливість розвитку культурологічної освіти в регіональних центрах, оскільки саме науково-педагогічні працівники на місцях виконують роль промоутерів культурології, а, доносячи до своєї аудиторії (ідеї та цінності української гуманістики, привертає увагу до актуальних проблем культурного життя, освіти в сфері культури, перетворюючи перспективи світового в національне, національного в локальне, локального в історичне (Демідко, 2021; Нікольченко, 2022; Сабадаш та Петрова, 2019). І можливо це і є місія університетської культурологічної освіти в Україні.

Ймовірно, що засвоєння методології та методів вивчення культури може відбуватись самими різними шляхами і кожний дослідник має відбирати ту методологію та методи дослідження, які відповідають його науковому зацікавленню та зацікавленості науковця у дослідженні певного об'єкту. Тож, відповідно метою даної

статі є визначення методології конвенційного розуміння культури для з'ясування особливостей виформовування наукового поля студіювань культури або культурології.

Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

1. Розглянути домінантні підходи до потрактування культури в українській гуманістиці.
2. З'ясувати значення культури в освітньому полі.
3. Представити критичний огляд здобутків дискурсів історизму та морфології культури.
4. Схарактеризувати конвенційного розуміння концепції та студіювань культури.

Взаємозв'язок поставлених завдань забезпечується наступними методологічними підходами: структурно-конструктивним підходом Бурдьє (Pierre Bourdieu) – Гудмена (Henry Nelson Goodman), що дозволяє застосувати для аналізу досліджуваної проблематики поняття полів, наукового, освітнього, культурного тощо, а також поняття культурного капіталу. Втім, поняття полів і культурного капіталу мають бути доповнене поняттям життєсвіту людини та повсякденності, які залучені із проєкту соціальної феноменології А. Шютца (Alfred Schütz). Структурування полів розглядається у перспективі критик історизму в соціальній теорії Карла Поппера (Karl Raimund Popper). Ідея значущості соціальної відповідальності гуманістики та її особливої значущості для соціальної емансипації є безпосереднім наслідком критичного осмислення ідей соціальної філософії Карла Маркса (Karl Heinrich Marx), враховуючи суттєве зауваження К. Поппера про провідне значення ідеї відповідальності людини за свободу в соціумі, що становить безумовний внесок К. Маркса до гуманістичної традиції людства, яке він висловив в знаменній праці «Відкрите суспільство та його вороги»: «Marx hated the system because it resembled slavery. By laying such stress on the moral aspect of social institutions, Marx emphasized our responsibility for the more remote social repercussions of our actions; for instance, of such actions as may help to prolong the life of socially unjust institutions. [Маркс ненавидив систему, оскільки вона нагадувала йому рабство. Особливо акцентуючи увагу на етичному аспекті соціальних інституцій, Маркс наголошує на нашій відповідальності за віддалені наслідки наших акцій; наприклад, такі наслідки наших дій, які здатні продовжити життя соціально несправедливих інституцій]» (Popper, 1945, p. 187). Методологічна новизна даної розвідки полягає у застосуванні теорії трьох світів для розроблення конвенційної концепції культури. Для обґрунтування теоретичних підходів до інфраструктурного бачення культури спирається на проєкт соціальної феноменології (А. Шютц, Н. Луман), концепцію шести вимірів національної культури Хосфедде (Gerard Hendrik (Geert) Hofstede), а також ідеї Жака Дерріда: «Une culture a commencé avant la culture – et l'humanité. La capitalisation aussi [Культура як така відбулася раніше певної культури – людства. І капіталізації також].» (Derrida, 1993, p. 254).

Характерні риси концепції та студіювання культури в науковому полі гуманітарного та соціального знання можна викласти у такій послідовності:

1. Домінантні підходи до потрактування культури в українській гуманітаристиці В українській гуманітаристиці панують морфологічне та історизистське потрактування культури. Їхні переваги, на наш погляд, мають суто ретроспективне значення. Історизизм є спадком доби офіційно санкціонованої думки та цензурованого мислення. Морфологічне потрактування культури є успадкованим із останнього десятиріччя двадцятого сторіччя пафосу, який цілковито спрямовано у розбудові дискурсів, які мали репрезентативний сенс. І головним призначенням морфології культури є конструювання альтернативи історизистської музеєфікації культури у науковому полі гуманітарного і соціального знання. Першу причини такої складності спричинює той

факт, що при першому наближенні культура сприймається аж ні як об'єкт досліджень. Її первинна інтерпретація створюється у життєсвіті людини, в її повсякденному житті. Пересічна людина сприймає культуру як само собою зрозуміле явище. Пов'язуючи його, насамперед, із поведінням в буденних обставинах, особистісними якостями, стилем життя тощо. Утім пересічне сприймання культури має домінуючу рису: культуру сприймають як уміння публічного поведіння – пропонуємо цю особливість сприймання культури через призму людського життєсвіту позначити поняттям . Тому культура поведінки або етикет у значній кількості випадків вичерпують уявлення необтяженої освітою та думками людини про культуру. Найвеличнішим здобутком такої особистості є досягнення ідеалів культури, які, зазвичай, мають вписатися до її власної ієрархії уподобань. Таке сприймання культури можемо позначити як повсякденне. Більшість представників певної спільноти слідує повсякденному сприйманню культури. Вони у своїй рецепції залишаються, так би мовити, неушкодженими глибинними або поверховими розмірковуваннями щодо сенсу культурних надбань і переваг.

2. Значення культури в освітньому полі. Інший напрям уявлень про культуру складаються в освітньому полі, сформованому на засадах української гуманістики. При першому наближенні складається уявлення, що домінантами ландшафту української гуманістики є композиції на тлі історичистського та морфологічного потрактувань культур. Утім, їхні переваги, на наш погляд, мають суто ретроспективне значення. Історичизм є спадком доби офіційно санкціонованої думки та цензурованого мислення. В свою чергу як морфологічне потрактування культури є успадкованим із останнього десятиріччя двадцятого сторіччя пафосу, який цілковито спрямовано в розбудову дискурсів. Проте їх сенс цілком репрезентативний. І призначення морфології культури – це конструювання альтернативи історичистській музеєфікації культури на основі дескрипції розмаїтих типів культурного, цивілізаційного, культурно-цивілізаційного розвитку етносу, нації, людства. Втім, за поверхневим пейзажем освітнього поля проглядається його глибинне занурення у повсякденне потрактування культури. Адже повсякденне потрактування культури ґрунтується на відтворенні здорового глузду (традиційна репресивна педагогіка), толерування розмаїття життєвого досвіду, конвенційної моделі самореалізації (авторитарна модель педагогіки). Отже, освіта, за своєю суттю, є залученням та включенням в освітній процес, до наукової, науково-технічної, творчої діяльності здобувачів освіти. Відповідно, в освітньому процесі впроваджується ті уявлення культури, які кожний викладач здобув у власному досвіді, розумінні, осмисленні навчальної, наукової, науково-технічної, творчої діяльності.

Адже в освітньому процесі викладач здійснює верифікацію своїх уявлень про культуру шляхом закріплення, відображення ієрархії індивідуальних уподобань та усвідомлення переваг, які він отримав через опанування матеріальних і духовних цінностей, які створені народом, нацією, людством упродовж свого історичного розвитку.

3. Критичний огляд успішності дискурсів історичизму та морфології культури. Основний здобуток історичизму в науковому полі гуманітарного і соціального знання є опозиція матеріальної духовної культур, а також пов'язана з цим акцентуація досліджень культури на питаннях культурно-історичного спадку та традиційної культури. Попри всі свої переваги недолік такої концептуалізації криється в її епістемологічному підґрунті. Суперечливість теоретичних основ історичизму зумовлюється тим, що студіювання культури перетворюються на, так би мовити, своєрідний мікс дискурсів філософії, соціології, історії культури, фольклористики та етнографії.

У свою чергу, морфологічний підхід має ту перевагу, що ним відкривається широка площа розмаїтим історіософським, софіологічним, геополітичним, навіть,

культуртрегерським концепціям культурного розвитку та культуротворчої діяльності.

Значимо, що нашу увагу привертає спільний недолік обох, історицистської та морфологічної, концепцій. Вони, вважаємо, не надають можливості розглядати культуру в інфраструктурному ракурсі.

Під інфраструктурою розуміємо сукупність елементів, взаємозв'язок яких забезпечує функціонування певної сфери, у даному випадку – культури. У цьому аспекті сфера культура постає мережею, що утворюється закладами, установами, організаціями, відтворюється індивідами та спільнотами в процесі їхньої взаємодії із світом, природою, людством, а також практиками, які передаються від покоління до покоління у формі традиціями, знаннями, ремесл, звичаїв, обрядів, свят, форм вираження і виконання.

4. Характеристика конвенційного розуміння концепції та студіювань культури. За відсутності конвенційної точки зору в науковому полі культурологічних студій панують порівняння та типології, суть яких визначається приналежністю до дискурсів історизму або морфології культури. Вважаємо, щоби джерелом конвенційного розуміння концепції та студіювань культури можна вивести із інфраструктурного підходу.

Щоби окреслити інфраструктурний підхід до розуміння культури, маємо опертися на таке вихідне положення: культура є не тільки засобом конструювання ідентичностей (регіональних, етнічних, національних, соціальних тощо); культура є не тільки цілісним простором, що розподіляється між культурним ядром та периферією, а організація наслідує певним архетипним ознакам (серед них можемо виокремити прометеївській та фаустовській типи культур); культура – це також спосіб конструювання спільного проєкту майбутнього, який в термінах соціальної феноменології можемо позначити поняттям соціокультурного світу. Отже, інфраструктурний ракурс бачення культури передбачає перспективне бачення розмаїтих галузей, які обслуговують сферу культури та задовольняють сталому зростанню індивідуальних потреб індивіда від задоволення базових (фізіологічних) потреб індивіда до самореалізації, забезпечуючи відчуття єдності.

Результати даної розвідки репрезентує конвенціональна концепція культури. Вона засновується на принципах плюралістичної онтології (її джерела можна простежити до теорії множинності світів універсуму Епікура через монадологію Лейбніца до семантики множинності світів Саула Кріпке (Saul Aaron Kripke). В цьому плані культура є вираженням феномену мережевої взаємодії світів трьох універсумів: універсуму переконань, універсуму застосування, символічного універсуму. На нашу думку важливим напрямком розвитку даної розвідки є застосування ідеї трьох універсумів для дослідження для дослідження міфологеми «“культурної винятковості” країни чи нації в інтелектуальних і художніх практиках» східної Європи, напрямку культурно-філософських студій, який у вітчизняному науковому полі гуманітарного і соціального знання окреслила Олена Поліщук (Поліщук, 2018).

Ідея трьох універсумів наслідує положенням теорії трьох світів К. Поппера, а також положень викладених у парадоксі Греллінга-Нельсона (Kurt Grelling – Leonard Nelson), існує традиція позначати його як парадокс Германна Вейля (Hermann Klaus Hugo Weyl), або парадокс Герлінга, ідеї «проблематизації слова» Г. фон Врігта (Georg Henrik von Wright). Важливим для визначення концепції та студіювань культури є співвідношення ідей Ернста Кассіпера (Westra, 2011) про те, що людина – це символічна істота, та Ж. Дерріда про первинність культури як такої по відношенню до певної культури, людства та цивілізації (Derrida, 1993). Звертаю увагу, що представлені теоретичні позиції представлені в низці більш широких дослідженнях автора «Уявне та дійсне соціокультурного світотворення: діалектика неоднорідного» та «Соціокультурні світи за доби глобальних комунікацій» (Янковський, 2015; 2021).

Вихідним моментом для формулювання позиції щодо конвенційного значення культури та студіювань культури є наступний лінгвістичний факт. Нагадаємо, що з української мови слово світ можна перевести в англійською – «world», німецькою – «Welt», французькою – «monde», іспанською та португальською – «mundo», польською – «świat» тощо. Якщо ми розглянемо наведені приклади, то помітимо певні збіжності між іспанською, французькою, португальською – з одного боку, а з іншого – близькість англійської та німецької. Звісно, що наукові пояснення можуть розкрити нам сутність такої спорідненості. А дехто, навіть, без заглиблення наукових пояснень визначить у наведеному прикладі романські, германські, слов'янські мови. На наступному кроці занурення в значення слів відкриваються проблеми їхнього походження (етимології). Але, на нашу думку, більш глибока проблема перекладу відкриється, якщо ми збагатимо наш приклад, переклавши українське «світ» на мову московсько-російську і отримаємо «мир», яке чимось нагадуватиме нам про слова французької, іспанської, португальської, а не про своє слов'янське походження. І справа буде не в етимологічних студіях, їх винесемо в дужки, бо етимологія не є завданням даної розвідки. Щоби збагнути суть проблеми зробимо ще один крок. Маємо згадати, що слова не перекладаються, а перекладаються значення. І, відтак, маємо сприйняти той лінгвістичний факт, що слова отримують значення в процесі їхнього застосування. І серед застосування слів ми звернемося до того. Що здається найпростішим – назв. І тут ми знаходимо прочну основу для перекладу окремих слів. А саме тих слів, що позначають екстралінгвістичні сутності. Тому формування тезаурусу при вивченні іноземних мов розпочинається із вивчення таких назв як особисті імена. Проте раптом нам вказують, що імена не перекладаються, тому Джон, Ян, Іван мають залишатись Джонами, Янами, Іванами. І тут маємо зробити відкриття, що неперекладність особистих імен зумовлюється не тим, що ми позначаємо застосуванням, а чимось іншим. Власне тим, що не позначається поняттям екстралінгвістичної реальності, а тим, що позначається поняттям культури. І тут ми відкриваємо ще один чудовий факт. Все що ми спостерігається в межах культури, все, що ми сприймаємо, позначаючи словом культура перебуває в межах мови і через мову. Отже, наш приклад замикається, оскільки почавши з мови ми повертаємося в мову, але вже в якомусь іншому сенсі. Пропонуємо назвати його символічним. Справа тут не тільки в символізмі особистих імен, а в тому, що позначається проблемою конвенційної сутності мови. З цією метою звернемося на ще один момент. В означених мовах слово «культура» власне завжди є запозиченим. Його походження з латини є загальним місцем всієї культурології. Хоча тут варто звернути увагу на те, що слово культура, так само як і особисті імена не є перекладним, тобто слово культура залишається культурою в кожній із мов, які наводяться в прикладі, хоча відбувається їхня германізація, наприклад. В кожній мові воно має свою власну історію. А, згадавши, що мова існує в культурі, культура розкривається в мові (вважаємо, що зворотного відношення не існує і саме тому мова є «онтологічним дзеркалом» культури у вузькому плані, в більш широкому світу, а в теологічному – існування. В останньому випадку маємо на увазі твердження Євангеліста Йоана «Спочатку було слово...»). З цього слід поставити центральне питання: в якому сенсі може існувати універсальне (не загальне) значення культури поряд із її конкретно-історичними та біографічними (оскільки творці культури часто мають свою особисту історію уявну або реальну, легендарну, або засновану на свідченнях сучасників, автобіографічну тощо)?

Для дискусії пропонуємо таку відповідь: культура є інфраструктурною єдністю трьох універсумів: універсуму переконань, універсуму застосування, символічного універсуму

Універсум переконань структуровано опозицією висловлювань і тверджень.

Протилежність висловлювань і тверджень. Твердження, наслідуючи значення істинності (істина / хиба), постають своєрідними цеглинками, із яких конструюються ідеї, ідеали, уявлення, уподобання. Для цих конструктів застосувати значення істинності можливо лише із обмеженнями, які накладаються тим, що позначається поняттям переконання. І в цьому сенсі культура є «дзеркалом переконань». Саме культура є засобом перерозподілу переконань на такі, що варті і дійсні, та на ті, що є помилковими та невартими уваги. Вважаємо, що виявом універсальних переконань є такі речі як гідність, життя, свобода.

Універсум застосування структуровано на протилежності уречевленої та лінгвістичної сутностей. В цьому плані слід звернути увагу на те, що культура не детермінована мовою. Культуру не можливо описати через опозицію матеріальної та духовної культури, а нематеріальна культура не є поняттям, що включає значення духовної, чи-то навпаки. Культура завжди передбачає принаймні такі матеріальні речі як носіїв та умови. Будь яка культура є способом протистояння людини зовнішнім умовам існування через процес творення життєвого світу людини.

Символічний універсум має розглядатися через унікальну здатність людини створювати сенс, називати речі власними іменами, переживати та співчувати. Тому, універсалізм культури виявляється через опозицію культурно-емпіричної дійсності та культурно-ціннісної орієнтації. В цьому плані можемо стверджувати, що кожна культура є засобом світотворення. Втім варто розуміти, що універсалізм культури як засобу світотворення не означає універсалізм способів світотворення. Культура створює розмаїті світи культур. Тому слід розглядати культуру як універсальний спосіб творення, скажімо, приголомшливого розмаїття соціокультурних світів. Серед яких ми можемо виділити розмаїття національних світів. Для їхнього аналізу та порівняння пропонуємо концепцію шести вимірів національної культури Хосфедде. Окреслимо критерії, на яких вона засновується: індекс дистанції влади (дозволяє розрізнити суспільства значною / низькою дистанцією влади), індекс самооцінки (дозволяє розрізнити суспільства за визначенням самооцінки в термінах «Я» / «Ми»), індекс «жорстокості проти ніжності» (дозволяє вирізнити суспільства із домінантною маскуліністю проти суспільств із домінантною жіночістю), індекс уникнення невизначеності (дозволяє вирізнити суспільства через відчуття невизначеності та двозначності), індекс довгострокової / короткострокової орієнтації (дозволяє розподілити суспільства відповідно до залежності суспільства від уміння підтримувати зв'язки із минулим), індекс стриманості (дозволяє розглянути суспільства відносно його здатності задовольняти природні потреби людини заради життя з насолодою і рівновагою) (Hofstede, 1983).

Наукові результати проведеного дослідження можна викласти в наступних положеннях:

Наукове поле студіювань культури або культурології сформувалось в процесі конкуренції в науковому полі гуманітарного і соціального знання.

Конкурентними сторонами по відношенню до студіювань культури в науковому полі в Україні виступили така спеціальна галузь філософських знань як естетика, мистецтвознавство, літературознавство, при формуванні теоретичних засад культурології відчутній вплив мав дискурс теоретичної соціології, відчутним є авторитет історичного знання, що отримало особливий статус науковості за підрадянської добу, а також залишковий проєкт пізньої підрадянської гуманістики – аксіологія.

Зазначені особливості проявили специфіку студіювань культури або культурології в Україні: змагання за переваги у перерозподілі культурного капіталу мали первинне значення при виформовуванні їх наукового поля, що, вважаємо,

залишковим реакцією на процесі очищення епістемології української гуманістики від успадкованих з підрадянської традиції науковості.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку визначаються напрямками емансипації наукового поля студіювань культури або культурології від залишкових впливів підрадянської інтелектуальної традиції та привнесеного нею дискурсу «общечеловечества».

Бібліографічний список

- Демідко, О., 2021. Злочини російських окупантів проти культурної спадщини Маріуполя. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія*, 23, с. 36–45.
- Дзюба, І., 2009. Дещо про культурологію в Україні. *Радіо Свобода* [онлайн]. Доступно: <<https://www.radiosvoboda.org/a/1505807.html>> (Дата звернення: 03.11.2022)
- Нікольченко, Ю., 2022. Козацький компонент у традиційній культурі українців сучасного полікультурного середовища громади Маріуполя. В: Київський національний університет культури і мистецтва. *Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ 22–23 березня 2022 р. Київ : КНУКіМ, с. 225–230.
- Поліщук, О. П., 2018. Етос та естетичні основи міфотворчості в інтелектуальних і художніх практиках країн Східно-Центральної Європи. *Українська полоністика*. 15, с. 64–75.
- Сабадаш, Ю. С., Гончарова, О. М., Дабло, Л. Г. та ін., 2021. *Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики: колективна монографія*. В: Ю. С. Сабадаш (заг. ред.). Київ : Видавництво Ліра-К.
- Сабадаш, Ю. С. та Петрова, І. В., 2019. *Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: колективна монографія*. Київ : Видавництво Ліра-К.
- Янковський, С. В., 2015. *Уявне та дійсне соціокультурного світотворення: діалектика неоднорідного: монографія*. Маріуполь : Новий світ.
- Янковський, С. В., 2021. *Соціокультурні світи за доби глобальних комунікацій*. Доктор наук. Автореферат. Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара.
- Derrida, J., 1993. *Spectres de Marx*. Galilée. Paris.
- Friedman, M., 2022. Ernst Cassirer. In: *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy, Metaphysics Research Lab*. Stanford University. [online]. Available at : <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/cassirer/>>
- Hofstede, G., 1983. National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations. *International studies of management & organization*, 13(1–2), p. 46–74.
- Kroeber, A. L. and Kluckhohn, C., 1952. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. With the assistance of Wayne Untereiner and appendices by Alfred G. Meyer. [Peabody Museum of Archaeology and Ethnology], Papers 47, no. 1. Cambridge, MA: Peabody Museum.
- Lenard, P. T., 2020. Culture. In: *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy, Metaphysics Research Lab*. Stanford University. [online]. Available at : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/culture/>> (Accessed: 03.11.2022)
- Popper, K. R., 1945. *The Open Society and Its Enemies*. Volume II. The high tide of prophecy: Hegel, Marx, and the aftermath. London, 1st. ed.
- Urban Dictionary, 2021. *Rules of The Internet*. [online]. Available at : <<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Rules%20of%20the%20internet>> (Accessed 03.11.2022)

Westra, A., 2011. L'être humain comme l'«animal symbolique» chez Ernst Cassirer. In: De La Nature humaine / On Human Nature, Actes du colloque de l'Association des étudiant(e)s en philosophie de l'Université de Montréal (ADÉPUM), Ithaque, Université de Montréal.

References

- Demidko, O., 2021. Zlochyny rosiys'kykh okupantiv proty kul'turnoyi spadshchyny Mariupolya [Crimes of the Russian occupiers against the cultural heritage of Mariupol]. *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filozofiya. Kul'turolohiya. Sotsiologiya*, 22, p. 36–45. [in Ukrainian].
- Dzyuba, I., 2009. Deshcho pro kul'turolohiyu v Ukraini. *Radio Svoboda* [online] Available at : <<https://www.radiosvoboda.org/a/1505807.html>> (Accessed 03.11. 2022) [in Ukrainian].
- Nicolchenko, Yu., 2022. Kozatskyi komponent u tradytsiinii kulturi ukraintsiv suchasnoho polikulturnoho seredovyscha hromady Mariupolia [The Cossack component in the traditional culture of Ukrainians of the modern multicultural environment of the Mariupol community]. In: Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstva. *Transformatsiini protsesy sotsialnoi kultury v Ukraini. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv 22–23 bereznia 2022. Kyiv : KNUKiM, p. 225–230. [in Ukrainian].
- Polishchuk, O., 2018. Etos and Aesthetic Basis of Myth-Making in Intellectual and Artistic Practices in Eastern-Central European Countries [Ethos and aesthetic foundations of myth-making in the intellectual and artistic practices of the countries of East-Central Europe]. *Ukrayins'ka polonistyka*, 15, p. 64–75. [in Ukrainian].
- Sabadash, Yu. S., Honcharova, O. M., Dablo, L. H. etc., 2021. *Suchasna kulturolohiia: postmodernizm u lohitsi rozvytku ukrainskoi humanistyky: kolektyvna monohrafiia* [Modern cultural studies: postmodernism in the logic of the development of Ukrainian humanism: a collective monograph]. In: Yu. S. Sabadash (zah. red.). Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K.
- Sabadash, Yu. S. and Petrova, I. V., 2019. *Suchasna kul'turolohiya: aktualizatsiya teoretyko-praktychnykh vymiriv: kolektyvna monohrafiya* [Modern cultural studies: actualization of theoretical and practical dimensions: collective monograph]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].
- Yankovskyi, S. V., 2015. *Uyavne ta diysne sotsiokul'turnoho svitotvorennia: dialektyka neodnorodnoho: monohrafiya* [Imaginary and real sociocultural world creation: dialectics of the heterogeneous: monograph]. Mariupol', Novyy svit. [in Ukrainian].
- Yankovskyi, S. V., 2021. *Sotsiokulturni svity za doby hlobalnykh komunikatsii* [Sociocultural worlds in the age of global communications]. Doktor nauk. Avtoreferat. Dniprovskyi natsionalnyi universytet im. Olesia Honchara. [in Ukrainian].
- Derrida, J., 1993. *Spectres de Marx*. Galilée. Paris.
- Friedman, M., 2022. Ernst Cassirer. In: *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy, Metaphysics Research Lab*. Stanford University. [online]. Available at : <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/cassirer/>>
- Hofstede, G., 1983. National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations. *International studies of management & organization*, 13(1–2), p. 46–74.
- Kroeber, A. L. and Kluckhohn, C., 1952. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. With the assistance of Wayne Untereiner and appendices by Alfred G. Meyer. [Peabody Museum of Archaeology and Ethnology], Papers 47, no. 1. Cambridge, MA: Peabody Museum.

- Lenard, P. T., 2020. Culture. In: *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy, Metaphysics Research Lab*. Stanford University. [online]. Available at : <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/culture/>> (Accessed: 03.11.2022)
- Popper, K. R., 1945. *The Open Society and Its Enemies*. Volume II. The high tide of prophecy: Hegel, Marx, and the aftermath. London, 1st. ed.
- Urban Dictionary, 2021. *Rules of The Internet*. [online]. Available at : <<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Rules%20of%20the%20internet>> (Accessed 03.11.2022)
- Westra, A., 2011. L'être humain comme l'«animal symbolique» chez Ernst Cassirer. In: *De La Nature humaine / On Human Nature, Actes du colloque de l'Association des étudiant(e)s en philosophie de l'Université de Montréal (ADÉPUM)*, Ithaque, Université de Montréal.

Стаття надійшла 11.10.2022.

S. Jankowski

THE CONCEPT AND STUDY OF CULTURE

The article introduces an analogy of epistemology of culture. It demonstrates the specific political economy of the scientific fields of Ukrainian humanities. The factors that determine it should be sought in the realm of the competition of actors in the scientific field for primacy in the redistribution of cultural capital, the peculiarities of the formation of the expert field in the cultural sphere, as well as the mythology of “human universal values” inherited from the post-Soviet era. Its discourse is a means of reproducing the intellectual imperialism of Moscow-Russian culture.

The implemented conventional understanding of culture is the key to distinguish cultural studies into an independent field in scientific knowledge. It is indisputable that Ukrainian humanities have made significant steps towards establishing cultural studies as an independent academic discipline. We must acknowledge the significant contribution of domestic scientists to defining the mission of university cultural education in Ukraine.

The general purpose of this investigation is to highlight the conventional understanding of the concept and studies of culture. According to this approach, culture appears as an infrastructural unity of three universes: the universe of beliefs, the universe of application, and the symbolic universe. It opens the perspective of the emancipation of the study of culture or cultural studies into a scientific field, which should free itself from the residual influence of the post-Soviet intellectual tradition, the discourses of “universal humanity” brought from it.

Conventional understanding of culture helps to liberate its understanding from the chains of its political, historical, geographical engagement, avoids its dispersion in various discourses of the scientific field of humanitarian and social knowledge, teaches to perceive and investigate culture in a different way than historians, experts in the political field, philologists and linguists, etc. do.

Keywords: *analogy of epistemology of culture, ambiguity of epistemological situation, political economy of scientific fields, epistemology of culture, conventional understanding of culture, engagement of cultural studies.*